

تذکره گلدسته کرناتک

سید نقی عباس «کیفی» ♦

نام مؤلف تذکره «گلدسته کرناتک» غلام‌علی موسی‌رضا متخلص به «رایق»^۱ و مخاطب به حکیم باقرحسین خان فرزند حکیم رکن‌الدین حسین‌خان نایبی است. ... «رایق» در سنه یک‌هزار و یک‌صد و هشتاد هجری (۱۸۰۱ق/۱۷۶۶م) در بلده محمدپور به جلوه ظهور رسید، و در هنگامه حیدرآباد (زمان جنگ نواب حیدرعلی خان، حاکم میسور، د: ۳۰ محرم ۱۱۹۷ق/ ۴ ژانویه ۱۷۸۳م)^۲ وارد اودگیر گردید. مدت دراز ملازم سید عبدالقادر خان، زمین‌دار آنجا بود و کتب درسی فارسی را نزد امیرالدین علی می‌آموخت. پس از آن رحل اقامت جانب مدراس انداخت، و به جناب مولانا آگاه (د: ۱۲۲۴ق/۱۸۰۹م)^۳ به تکمله کتب نظم و نثر و مشق سخن پرداخت. او به تحصیل علم عربی به قدر احتیاج همت گماشت، و در فن طبابت علم حذاقت افراشت، از پیشگاه نواب عمده‌الامرأ بهادر، عهده‌دار منشی‌گری تعلقه محمدپور

- ♦ مرکز مطالعات فارسی و آسیای مرکزی، دانشگاه جواهرلعل‌نهر، دهلی‌نو؛ kaifyy@gmail.com
۱. شاگرد سید امیرالدین علی (د: ۱۲۰۸ق/۱۷۹۳م) و مولوی محمد باقر آگاه مدراسی (د: ۱۲۲۰ق/۱۸۰۵م) بود. برای شرح احوال رایق ر. ک. به: شمع‌انجمن، ص ۱۸۱-۱۸۲؛ قاموس‌الاعلام، ج ۳، ص ۲۲۶۳؛ نتایج‌الافکار، ص ۲۸۹-۲۸۸؛ صبح وطن، ص ۸۸-۸۱؛ حدیقه‌المرام (به زبان عربی)، مولوی محمد مهدی واصف، چاپ مدراس، ص ۱۲۷۹ق/۱۸۶۲م، ص ۲۴-۲۳؛ استوری، ج ۱، ص ۸۹۰؛ همان، ج ۲، ص ۴۴۳؛ تذکره‌نویسی فارسی در هند و پاکستان، ص ۵۲۹-۵۲۷؛ تاریخ تذکره‌های فارسی، ج ۲، ص ۴۵-۴۲؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۳۶۸.
 ۲. تذکره‌نویسی فارسی در هند و پاکستان، ص ۵۲۷.
 ۳. برای شرح احوال مولوی محمدباقر آگاه مدراسی ر. ک. به: تذکره شمع‌انجمن، ص ۶۹؛ لغت‌نامه دهخدا، در ذیل «آگاه»، ص ۱۴۹؛ تذکره علمای هند، ص ۱۸۸؛ تذکره نتایج‌الافکار، ص ۹۶-۹۳؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۱۲؛ احوال و آثار میر غلامعلی آزاد بلگرامی، ص ۲۵، ۲۸۸، ۳۴۸، ۳۵۹، ۳۶۲، ۳۶۴، ۳۶۵، ۳۶۶ و ۳۶۷؛ نقد ادبی در سبک هندی، ص ۴۰۱.

گردید. بعد از وفاتِ نوابِ معزی‌الیه، باز رختِ سفر به مدراس کشید و در زمرهٔ اطبای سرکار نوابِ رحمت‌مآبِ عظیم‌الدوله بهادر، پدرِ خانِ اعظم و نوابِ کرناٹک (۱۲۳۴-۱۲۱۶ق/۱۸۱۸-۱۸۰۱م)^۱ حسنِ انسلاک یافته به خطابِ «حکیم باقر حسین خان^۲» خود را در نظرِ هم‌چشمان معزز و سربلند گردانید. آخرِ حال از مصاحبتِ نوابِ رضوان‌مآبِ نوابِ اعظم‌جاه بهادر نوابِ کرناٹک (۱۲۴۱-۱۲۳۴ق/۱۸۲۵-۱۸۱۸م) پدرِ مؤلفِ تذکرهٔ «گلزارِ اعظم»^۳ علمِ افتخار برافراشت و تا پایانِ عمر در محمدمتِ رؤسای انوریه همتِ خود مصروف می‌داشت. به تسطیرِ طرزِ متقدمین و متأخرین صاحبِ فضل هم‌چون بیدل و ظهوری و طغرا و ابوالفضل، قدرتِ تأمه می‌داشت و نظم بر نهجِ کلامِ موسی خانِ فطرت می‌نگاشت. تذکرهٔ «گلدستهٔ کرناٹک» را با کمالِ رنگینی و بسیاری فصاحت و بلاغت تسوید نمود و در سنهٔ یک‌هزار و دویست و چهل و هشت هجری [۱۲۴۸ق/۱۸۳۲م] داعی اجل را لبیک گفت.^۴

نوابِ اعظم‌جاه، رایق را به تألیفِ کتاب «سراج‌التواریخ» هم مأمور کرده بود. احوالِ خودنوشتِ رایق در کتاب‌خانهٔ «مفیدِ عام اهل اسلام» موجود است. یک نسخهٔ دیگر آن در ذخیرهٔ کتب مولوی عبدالرحمان مدراسی نیز وجود دارد.^۵ علاوه‌بر آن، دکتر نبی‌هادی^۶ دو اثرِ دیگر «عظیم‌التواریخ» و «جامع‌الاشیاء» را از نوشته‌های رایق مدراسی به شمار آورده است.

۱. تذکره‌نویسی فارسی در هند و پاکستان، ص ۵۲۷.
۲. این خطاب پدر رایق مدراسی نیز بود.
۳. تذکره‌نویسی فارسی در هند و پاکستان، ص ۵۲۷.
۴. بحوالهٔ تاریخ تذکره‌های فارسی، ج، ۲، ص ۴۳.
5. Arabic and Persian in Carnatic (1710-1960), p.272.
6. Dictionary of Indo-Persian Literature, p.501
۷. به‌دستور قاضی بدرالدوله (۸۰-۱۲۱۱ق/۱۸۶۳-۱۷۹۶م) این کار را آغاز کرده بود، اما پس از وفات او نورمحمد خراسانی که منشی دربار نوابِ عظیم‌جاه کرناٹک بود، کار رایق را تدوین و تنظیم کرد و مقدمه‌ای نگاشت. این کتاب دربارهٔ نباتات و گل‌ها و گیاهان و پرندگان و جانوران، ماهی‌ها، کبوتران و اسپانی است که در هند به‌ویژه در کرناٹک (جنوب هند) موجوداند، که با اطلاعات تاریخی به‌شیوهٔ ادبی تدوین و جمع‌آوری شده است. به‌عنوان نمونه مؤلف می‌نویسد که پس از شهادت تیپوسلطان اسب‌های او به ویلور برده شد و در بازار فروخته شد، بعضی اسب‌ها را دوستان مؤلف خریدند. این اثر دارای ۸ باب است: ۱. گل‌ها (۴۸ نوع)؛ ۲. پرندگان (۱۱۷ نوع)؛ ۳. تمباکو و ادویات هر درختی و اقسام اشجار و میوه‌ها؛ ۴. بقولات؛ ۵. حیوانات؛ ۶. حیوانات وحشی و اهلی؛ ۷. مرغان و حیواناتِ آبی (۵۳ نوع)؛ ۸. اسپان و سایر چارپایان. این کتاب به‌تصحیح و مقدمهٔ افضل‌العلماء حکیم عبدالقادر احمد از سوی نوری پریس، مدراس، در ۱۹۵۰م به‌چاپ رسیده است. کتاب‌شناسی آثار فارسی چاپ شده در شبه‌قاره، ج ۲، ص ۱۱۱۱-۱۱۱۲.

تذکره «گلدسته کرناتک» حاوی سرگذشت هفتاد شاعر پارسی‌گوی ایالت Carnatic (ایالت‌های کنونی تامیل نادو، جنوب شرقی کرناتکا، شمال شرق کرالا و جنوب آندرا پردیش)، در هند جنوبی است که اغلب آنان با مؤلف تذکره هم‌عصر بوده‌اند و مؤلف شخصاً احوال زندگی آنان را مستقیماً یا توسط افراد خانه و نزدیکان دریافت نموده یا شنیده بود. بدین دلیل اطلاعاتی که او در این اثر خود نگاشته است، اطلاعات دست‌اول است و بنا بر این باید مهم و معتبر به حساب آورده شود.

«گلدسته کرناتک» در سال ۱۲۵۹ق/۱۸۴۳م^۱ در مدراس به چاپ (سنگی) رسید و اکنون کمیاب است. دانشمند پاکستانی دکتر محمد ایوب قادری (د: ۱۹۸۳م) «گلدسته کرناتک» را به زبان اردو ترجمه و تلخیص کرده بودند که اخیراً در مجله «معیار»^۲ به چاپ رسیده است. نسخه در دسترس دکتر محمد ایوب قادری نسخه کتاب‌خانه اهل اسلام مدراس بود که دارای سال کتابت ۱۲۳۲ق/۱۸۱۶م است:

«تذکره شعرای فارسی، موسومه گلدسته کرناتک تألیف علی‌رضا، متخلص به رایق، سنه کتابت: آغاز شهر ربیع‌الثانی ۱۲۳۲ق به اتمام رسید، نقل از کتاب‌خانه اهل اسلام، مدراس، نمبر ۳۷۳۹، کتابت ۲۱ می ۱۹۳۵م، به قلم مولانا محمد عمر یافعی حیدرآبادی»^۳.

مدیر مجله «معیار» در یادداشت خود، سال آغاز تألیف تذکره «گلدسته کرناتک» را ۱۱۶۰ق/۱۷۴۷م نوشته که درست نیست؛ زیرا طبق تذکره «گلزار اعظم»: «تذکره مسمی به گلدسته کرناتک... تاریخ آغازش از آن اسم پیدا [ست]...»

ازین رو، سال آغاز تألیف ۱۲۱۰ق/۱۷۹۵م است. در ضمن سال اختتام، طبق سخن مدیر مجله «معیار»، مؤلف تا آخرین نفس‌های خود (۱۲۴۸ق/۱۸۳۲م) مشغول جمع‌آوری و تدوین تراجم شاعران بوده است.^۴ سید علی‌رضا نقوی^۵ و احمد

۱. کتاب‌شناسی آثار فارسی چاپ شده در شبه‌قاره، ج ۲، ص ۱۴۹۷.

۲. بخش اردو، دانشگاه بین‌المللی اسلامی، اسلام‌آباد، جلد ۱، شماره ۱، ژانویه - ژوئن ۲۰۰۹م، صص ۵۵-۹۱.

۳. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۵۶.

۴. تاریخ تذکره‌های فارسی، ج ۲، ص ۴۳.

۵. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۵۵.

۶. تذکره‌نویسی فارسی در هند و پاکستان، ص ۵۲۸.

گلچین معانی^۱ سال تکمیل تألیف آن را ۱۲۴۰/ق/۱۸۲۴م ثبت کرده‌اند. هم مدیر مجله «معیار» و هم سید علی‌رضا نقوی و هم گلچین معانی، سال اختتام تألیف تذکره «گلدسته کرنا تک» را غلط استنباط کرده‌اند. منبع مدیر مجله «معیار» معلوم نیست، لیکن سید علی‌رضا نقوی و گلچین معانی حتماً از عبارت زیر تذکره «گلزار اعظم» بدین نتیجه رسیده‌اند که سال اختتام تألیف «گلدسته کرنا تک» ۱۲۴۰/ق/۱۸۲۴م است:

«... و سال اختتامش از «گلدسته زیبای کرنا تک» هویدا ست...»^۲

از عبارت «گلدسته زیبای کرنا تک» سال ۱۲۴۰/ق/۱۸۲۴م دریافت می‌شود. ولی اگر به عبارت آغازین نسخه موجود در کتابخانه اهل اسلام مدراس، نگاه کنیم، می‌بینیم که مکتوب شده در سال ۱۲۳۲/ق/۱۸۱۶م است. یعنی در سال ۱۲۳۲/ق/۱۸۱۶م تألیف این تذکره به پایان رسیده است. به این لحاظ، عبارت تذکره «گلزار اعظم» حتماً «گلدسته زیبای کرنا تک» است که از آن، سال ۱۲۳۰/ق/۱۵-۱۸۱۴م به دست می‌آید نه «گلدسته زیبای کرنا تک» که از آن سال ۱۲۴۰/ق/۱۸۲۴م مستخرج می‌شود. می‌توان به این نتیجه رسید که رایج مدراسی این اثر خود را بین سال‌های ۱۲۱۰/ق/۱۷۹۶م و ۱۲۳۰/ق/۱۵-۱۸۱۴م به رشته تحریر درآورده است.

چنان‌که قبلاً گفته شد، تذکره «گلدسته کرنا تک» دارای تراجم هفتاد شاعر پارسی‌گوی ایالت کرنا تک است که در اواخر قرن ۱۸ و اوایل قرن ۱۹م زندگی کرده‌اند. این تذکره از ترجمه احوال مولوی محمدباقر آگاه مدراسی آغاز می‌شود و با ذکر مولوی خواجه حمیدالدین یاد به‌تمام می‌رسد. بسیاری از شاعران تذکره «گلدسته کرنا تک» در دوران زندگی مؤلف به قید حیات بوده‌اند و در فهرست زیر سال وفات و اطلاعات دیگر مربوط به آنان از تعلیقات دکتر ایوب قادری و به کمک منابع دیگر تهیه شده است:

۱. آگاه، مولوی محمد باقر؛ د: ۱۲۲۰/ق/۱۸۰۵م

۲. انسب، حکیم اشرف‌الدین خان؛ د: ۱۲۰۴/ق/۱۷۹۰م

۱. تاریخ تذکره‌های فارسی، ج ۲، ص ۴۲.

۲. همان.

۳. ابجدی^۱، میر اسماعیل خان؛ د: ۱۱۹۲/ق/۱۷۷۸م
۴. حق، شیخ احمد^۲؛ د: ۱۲۱۷/ق/۱۸۰۲م
۵. حیدری، ملازم حسین
۶. ذوقی و یلوری^۳، سید عبداللطیف؛ د: ۱۱۹۴/ق/۱۷۸۰م
۷. رایق، علی رضا (مؤلف تذکره)
۸. قربی و یلوری^۴، شاه ابوالحسن؛ د: ۱۱۸۲/ق/۱۷۶۸م
۹. کامل^۵، مولوی غلام کبریا
۱۰. یاد^۶، شاه محمود

۱. برای شرح احوال ابجدی ر.ک. به: فهرست کتابخانه مجلس شورای ملی - کتب خطی فارسی، ابن یوسف، ص ۶۹۰-۶۸۹؛ مؤلفین کتب چاپی فارسی و عربی از آغاز چاپ تا کنون، خان بابا مشار، ج ۱، ص ۵۷۲؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، آقا بزرگ تهرانی، ج ۳، ص ۱۱۳۹ [میر ابجدی]؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۱۵؛ آثار ابجدی: کلیات ابجدی (۴ مجلد)، انورنامه (تاریخ نوابان ارکات)؛ و شرح تحفة العراقین.
۲. فرزندی شیخ محمد مخدوم ساوی؛ د: ۱۱۶۵/ق/۱۷۵۲م.
۳. آثار ذوقی: ۱. هدیه الاخبار (در تتبع مخزن الاسرار)؛ ۲. عشق نامه؛ ۳. چمن محبت؛ ۴. قصه کیوان شاه (منظوم)؛ ۵. معجز مصطفی (ترجمه و تلخیص «مدارج النبوة»); ۶. معارج النبوه (ترجمه و تلخیص منظوم)؛ ۷. تذکره اولیای سلاسل (منظوم)؛ ۸. تذکره الاولیاء؛ ۹. تعداد الشهور (منظوم)؛ ۱۰. در ثمین (منظوم)؛ ۱۱. قصاید طرز قدیم؛ ۱۲. دیوان قدیم؛ ۱۳. مجموعه رباعیات؛ ۱۴. قصاید و رباعیات؛ ۱۵. علیما (بطرز کریم)؛ ۱۶. حکیمان (بطرز کریم)؛ ۱۷. تادیب الخلان؛ ۱۸. طالع؛ ۱۹. جواهرستان؛ ۲۰. احسن الأسلوب؛ ۲۱. انشای قادری؛ ۲۲. انشای باقری؛ ۲۳. انشای عقاید؛ ۲۴. روضة الخلد؛ ۲۵. نوافض الروافض؛ ۲۶. تصفیة الاذهان؛ ۲۷. مختصر التحریر (عروض)؛ ۲۸. زین اللغات؛ ۲۹. اصطلاحات شعرا؛ ۳۰. غرایب اللغات؛ ۳۱. تفسیر لطیفی (در علم تفسیر)؛ ۳۲. جامع عجایب؛ ۳۳. باب النجات (تصحیح الصلوة)؛ ۳۴. شرح عبدالله یزدی؛ ۳۵. رساله اکبر و اوسط و اصغر (منطق)؛ ۳۶. انشای لطف الهی. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۲-۸۱، پاورقی ۱۶.
۴. فرزندی سید عبداللطیف قادری بیجاپوری؛ د: ۱۱۴۹/ق/۱۷۳۶م.
۵. دکتر عبدالرسول خیام پور نام وی را مولوی غلام کبیر کامل نویسته‌ای (از قصبه نویسته) نوشته‌اند، فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۷۵۹.
۶. آثار محمود شاه یاد: ۱. دیوان یاد؛ ۲. مجموعه اشعار و واقعات یاد؛ ۳. قطعات تاریخی و الاجاه و تیپو سلطان؛ ۴. قصیده در مدح آصف الدوله والی اوده؛ ۵. رقعات یاد بنام حسام الملک بهادر. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۳، پاورقی ۳۰.

۱۱. امتیاز^۱، میر محسن؛ د: ۱۱۹۹ق/۱۷۸۵م
۱۲. آگاه، علی رضا خان بهادر ضیاءالدوله
۱۳. الفت، محمد عثمان
۱۴. امین^۲، محمد امین
۱۵. افصح، محمود علی خان
۱۶. امداد^۳، میر امداد علی
۱۷. احقر، نظام الدین
۱۸. اختراعی^۴، محمد محترم خان
۱۹. آشکار، قادر نواز خان؛ د: ۱۲۱۷ق/۱۸۰۲م
۲۰. بینا، سید منان حسین
۲۱. تجمل^۵، حکیم عظیم الدین؛ د: ۱۲۲۱ق/۱۸۰۶م
۲۲. جودت^۶، غلام حسین؛ د: ۱۲۱۳ق/۱۷۹۹م
۲۳. حاجی^۷، عبدالهادی

۱. صبح گلشن، ص ۳۸؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۱، ص ۹۵؛ همان، ج ۳، ص ۹۸۷ [محسن]؛ نتایج الافکار، ص ۸۵؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۸۹
۲. در فرهنگ سخنوران (ج ۱، ص ۸۹) سال درگذشت او ۱۱۹۰ق/۱۷۷۶م آمده است. مؤلف تذکره‌ی «صبح وطن» ۱۱۹۰ق یا ۱۱۸۹ق نوشته است. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۳ پاورقی ۳۱.
۳. آثار امین: ۱. گلشن سعادت (خطی؛ نسخه آن در کتابخانه آصفیه حیدرآباد موجود است)؛ ۲. مجمع الانشأ؛ ۳. دیوان فارسی. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۳ پاورقی ۳۴.
۴. امداد بلگرامی: صبح گلشن، ص ۳۸؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۱، ص ۹۵؛ نتایج الافکار، ص ۹۶.
۵. اختراعی هندی: صحف ابراهیم، علی ابراهیم خان خلیل، نسخه خطی کتابخانه برلن، شماره ۱۷۱، برگ ۲۵؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۴۸.
۶. تجمل اهل لکهنو بود. رک. به: تذکره گلزار اعظم، ص ۱۳۹؛ نتایج الافکار، ص ۸۹. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۴ پاورقی ۳۷.
۷. جودت مدراسی فرزند محمدیار خان: شمع انجمن، ص ۱۱۲-۱۱۱؛ نتایج الافکار، ص ۱۶۴-۱۶۳؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۲۲۹.
۸. شاه عبدالهادی حاجی هندوستانی: صبح گلشن، ص ۱۱۳؛ قاموس الاعلام، شمس الدین سامی، ج ۳، ص ۱۹۰۵؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۱، ص ۲۱۹؛ نتایج الافکار، ص ۲۰۶-۲۰۵.

۲۴. خلوص^۱، سید محمد؛ د: ۱۲۱۵ق/۱۸۰۰م
۲۵. خوش دل^۲، مصطفی علی خان گوپاموی
۲۶. دل، انورالدین محمد خان بهادر؛ د: ۱۲۱۲ق/۳/۱۷۹۸م
۲۷. دیوان^۳، زین العابدین
۲۸. ذکی، سید علی
۲۹. راغب، میر علی رضا
۳۰. رونق^۴، عارف الدین خان
۳۱. راغب، میر مبارک الله خان؛ د: ۱۲۱۷ق/۶/۱۸۰۲م
۳۲. زین العابدین شوشتری

۱. سید محمد خلوص مدرسی فرزند خواجه حسن چشتی: صبح گلشن، ص ۱۵۳؛ قاموس الاعلام، ج ۳، ص ۲۰۵۴؛ نتایج الافکار، ص ۲۲۴-۲۲۳؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۱، ص ۳۰۱؛ همان، ج ۳، ص ۹۹۶ [محمد خلوص]؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۳۱۴.
۲. نام اصلی وی احمد مجتبی المعروف مصطفی علی خان و سال درگذشت ۱۲۳۷ق/۱۸۲۲م است (صبح وطن، ص ۷۰)؛ در تذکره گلزار اعظم سال وفات خوش دل ۱۲۳۴ق/۱۸۱۹م درج است. آثار خوش دل، علاوه بر دواوین فارسی، عبارتند از: ۱. تذکره الانساب؛ ۲. تسهیل المقامات (ترجمه فارسی مقامات حریری)؛ ۳. مواقیب الفوائج. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۴ پاورقی ۴۵؛ نیز ر. ک: شمع انجمن، ص ۱۴۵-۱۴۴؛ نتایج الافکار، ص ۲۴۰-۲۲۴؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۳، ص ۱۰۵۵ [مصطفی خوش دل]؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۳۲۱.
۳. نتایج الافکار، ص ۹۳-۹۲؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۱، ص ۱۰۹؛ صبح گلشن، ص ۴۷؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۱۰۳ [انور گوپاموی].
۴. آثار دیوان: ۱. انشای دیوان (۱۱۴۶ق/۱۷۳۳م)؛ ۲. مجموعه نظم و نثر (نسخه آن در کتابخانه اندیا آفیس موجود است)، این مجموعه حاوی چند رسایل است عبارتند از: رساله فیوضات الفاتحه (تفسیر سوره فاتحه)؛ حاشیه فیوضات فاتحه؛ دایره وجود و هیئت؛ اجویه خمسه عربیه؛ تحقیق گردش آفتاب؛ شرح غزل اول حافظ شیرازی؛ شرح سلم العلوم (بهاری)؛ رساله کلید سندر نگار؛ سراپای دیوان؛ حسن دیوان؛ شرح اسرار خمر (ابیات ولی دکنی)؛ انشای دیوان، دیوان دیوان (غزلیات)؛ قصیده دکن؛ رباعیات؛ صنایع و بدایع. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۵-۸۴ پاورقی ۵۳.
۵. عارف الدین خان فرزند حافظ محمد: صبح گلشن، ص ۱۸۵-۱۸۴؛ قاموس الاعلام، ج ۳، ص ۲۳۷۹؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۲، ص ۳۹۲؛ تذکره طلعت، طلعت عنقا، ص ۱۰۰؛ فرهنگ سخنوران، ج ۱، ص ۴۰۵ [رونق برهان پوری].
۶. در تذکره گلزار اعظم (ص ۲۰۶) تاریخ درگذشت او ۹ ربیع الثانی ۱۲۶۹ق/۱۹ ژانویه ۱۸۵۳م آمده.

۳۳. سخن، سید محمد خان؛ د: ۱۲۱۶/ق/۱۸۰۱م
 ۳۴. شایان^۱، محمد اسلم خان
 ۳۵. شایق^۲، غلام محی الدین؛ د: ۱۲۴۹/ق/۱۸۳۳م
 ۳۶. صفوت، ابوالحسن
 ۳۷. طالب عظیم آبادی^۳، شاه وجیه الله بن حبیب الله؛ د: ۱۲۲۹/ق/۱۸۱۴م
 ۳۸. طیب، شاه عبدالله
 ۳۹. عزت، عبدالقادر
 ۴۰. عظیم بلگرامی^۴، عظیم الدین
 ۴۱. عاصی^۵، نورالدین محمد خان
 ۴۲. عزت^۶، جگن نات پرشاد
 ۴۳. فایق، سید خیر الدین؛ د: ۱۲۴۶/ق/۱۸۳۱م
 ۴۴. فدا، میرزا غلام حسین
 ۴۵. فدوی، کاشی پرشاد؛ د: ۱۲۴۸/ق/۱۸۳۲م
 ۴۶. فاروق، خان عالم خان؛ د: ۱۲۷۱/ق/۱۸۵۵م
 ۴۷. گوهر^۷، محمد باقر خان؛ د: ۱۲۱۰/ق/۱۷۹۶م

۱. آثار شایان: ۱. مسایل التعلیم؛ ۲. شرح منهج القویم؛ ۳. شرح منهاج (فارسی)؛ ۴. مثنوی گداز دل؛ ۵. ظفرنامه؛ ۶. وقایع حیدری؛ ۷. عین المصادر؛ ۸. دیوان اشعار. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۵ پاورقی ۶۳.
۲. شمع انجمن، ص ۲۴۰-۲۳۹؛ نتایج الافکار، ص ۴۰۸-۴۰۶. آثار شایق: ۱. مرج البحرین (مجموعه غزلیات)؛ ۲. روضه قدسیان (در احوال بزرگان)؛ ۳. مثنوی رشک بهشت (اردو)؛ ۴. دیوان مختصر فارسی و هندی. مجله «معیار»، ج ۱، ش ۱، ص ۸۶ پاورقی ۶۵.
۳. شمع انجمن، ص ۲۷۷؛ نتایج الافکار، ص ۴۴۵-۴۴۳.
۴. فرزند سید نجابت بلگرامی: شمع انجمن، ص ۳۱۸؛ سرو آزاد، ص ۳۳۸-۳۳۷؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۳، ص ۷۳۱؛ فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۷۴۱.
۵. شمع انجمن، ص ۲۹۴؛ نتایج الافکار، ص ۵۰۴؛ فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۶۰۹.
۶. در اواخر قرن دوازدهم هجری وفات یافت. تذکره نتایج الافکار، ص ۳۱۰.
۷. شمع انجمن، ص ۴۰۹؛ نتایج الافکار، ص ۶۱۱-۶۰۹؛ الذریعة الی تصانیف الشیعه، ج ۳، ص ۹۳۷-۹۳۶؛ فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۷۸۳ [گوهر مدراسی].

۴۸. قاضی احمد نایطی، علی احمد خان قاضی
۴۹. کمال، سید کمال الدین
۵۰. کوکب، میرزا محمد صادق خان
۵۱. لذتی، افضل خان
۵۲. مهربان اورنگ آبادی، سید عبدالقادر؛ د: ۱۲۰۴ق/۱۷۹۰م
۵۳. ماجد، ذوالفقارالدوله محمد علی حسین خان؛ د: ۱۲۱۶ق/۱۸۰۱م
۵۴. معجز، غلام محی الدین؛ د: ۱۲۲۹ق/۱۸۱۴م (۵۵) منزوی، میر مرتضی
۵۵. محفوظ، محمد محفوظ خان بهادر شہامت جنگ؛ د: ۱۱۹۳ق/۱۷۷۹م
۵۶. (۵۷) منور، شیرعلی خان ہاکندی
۵۷. مروّت، علی دل خان
۵۸. مشہود، سید علی محمد؛ د: ۱۲۲۸ق/۱۸۱۳م
۵۹. میر محمد شفیع
۶۰. مختار، نواب سیف الملک بہادر؛ د: ۱۲۱۸ق/۱۸۰۳م
۶۱. نگین، شرف الدین علی خان
۶۲. نالان، حافظ احمد خان
۶۳. نامی، عزالدین خان؛ د: ۱۲۴۰ق/۱۸۲۵م
۶۴. ناصر، صفی الدین محمد خان؛ د: ۱۲۴۳ق/۱۸۲۸م

-
۱. برای شرح احوال مهربان اورنگ آبادی ر. ک. به: دو رساله در نقد ادبی، به تصحیح: دکتر سید حسن عباس، کتاب خانہ رضا رام پور، ۱۹۹۷م.
۲. شمع انجمن، ص ۴۱۵؛ نتائج الافکار، ص ۶۹۳-۶۸۹؛ الذریعة الی تصانیف الشیعہ، ج ۳، ص ۹۵۱؛ فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۷۹۳ [ماجد ہندی].
۳. شمع انجمن، ص ۴۱۶؛ نتائج الافکار، ص ۷۰۰-۶۹۷؛ الذریعة الی تصانیف الشیعہ، ج ۳، ص ۱۰۶۶، فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۷۵۷ [معجز مدراسی].
۴. فرزند سراج الدولہ انور الدین خان بہادر: شمع انجمن، ص ۴۱۳؛ نتائج الافکار، ص ۶۷۲-۶۷۱؛ فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۸۱۱.
۵. فرزند نواب والاجاہ: شمع انجمن، ص ۴۱۶-۴۱۵؛ نتائج الافکار، ص ۶۹۵-۶۹۳؛ الذریعة الی تصانیف الشیعہ، ج ۳، ص ۱۰۱۷؛ فرهنگ سخنوران، ج ۲، ص ۸۲۵ [مختار ہندی].

۶۵. واله^۱، سید محمد موسوی؛ د: ۱۸۴/ق/۱۷۷۰م
۶۶. والا، سید ابوسعید؛ م: ۱۲۶۴/ق/۱۸۴۸م
۶۷. یادگار، میر یادگار علی
۶۸. یکدل، علی میر مردان؛ د: ۱۲۰۶/ق/۱۷۹۲م
۶۹. یاد، مولوی خواجه حمیدالدین؛ م: ۱۲۱۶/ق/۱۸۰۱م
- استاد احمد گلچین معانی در «تاریخ تذکرةهای فارسی» واقعه جالبی مربوط به «گلدسته کرناٹک» و تألیف تذکرة «گلزار اعظم» را از کتاب «حدیقة المرام» ترجمه و نقل نموده‌اند که در پایان این گفتار در زیر آورده می‌شود:
- ... ابوسعید والا پس از وفات علی‌رضای رایق، تذکرة «گلدسته کرناٹک» را از ورثه او گرفت و بعضی شطحیات در حق من (واصف مدراسی) بر آن افزود و نام آن را «ذوالفقار» نهاد، و بعد به خان اعظم رسید و تغییراتی در آن داد، و چون دست خود را آلوده به جنایت دید از بیم رسوایی آن را به «گلزار اعظم» موسوم گردانید^۲.

منابع

۱. عباس، سید حسن؛ احوال و آثار میر غلامعلی آزاد بلگرامی، انتشارات موقوفات دکتر محمود افشار، تهران، ۲۰۰۵م.
۲. معانی، احمد گلچین؛ تاریخ تذکرةهای فارسی، جلد دوم، انتشارات کتابخانه سنایی، ۱۳۶۳ش.
۳. نقوی، سید علی‌رضا؛ تذکرة نویسی فارسی در هند و پاکستان، چاپ علی‌اکبر علمی، تهران، ۱۹۶۴م.

-
۱. آثار واله: ۱. مثنوی نجم‌الهدأ (تصوف)، تصنیف ۱۱۴۹/ق/۱۷۳۶م [اسپرنگر و ایته آن را اثر واله داغستانی گفته‌اند]؛ ۲. انتقام‌نامه (شهادت امام حسین)؛ ۳. دیوان واله (فارسی)؛ ۴. دستورالنظم (نثر)؛ ۵. علم عروض؛ ۶. قانونچه انشاء (قواعد انشاء پردازی)؛ ۷. کشف‌الرموز؛ ۸. درمکتوم (شرح قطعه نعمت خان عالی)؛ ۹. کبوتر نامه؛ ۱۰. مرغ نامه؛ ۱۱. قصه طالب و موهنی (بجواب «پهول‌بن» از ابن نشاطی؛ اردو)؛ ۱۲. رازق باری (بجواب «خالق باری»؛ اردو)؛ ۱۳. میرزنامه (طنز؛ اردو). مجله «معیار»، ص ۸۹، پاورقی ۱۰۴.
 ۲. تاریخ تذکرةهای فارسی، ج ۲، ص ۴۵.

۴. صدیق حسن خان بهادر؛ تذکره شمع انجمن، بهوپال ۱۲۹۳ق.
۵. حسن خان، سید علی؛ تذکره صبح گلشن، ۱۲۹۵ق.
۶. اعظم، محمد غوث خان بهادر؛ تذکره گلزار اعظم، مطبع سرکاری، کرناٹک، ۱۲۷۲ق.
۷. قدرت الله گوپاموی، محمد؛ تذکره نتایج الافکار، چاپخانه سلطانی، بمبئی، ۱۳۳۶ق.
۸. عباس، سید حسن؛ دو رساله در نقد ادبی، کتابخانه رضا رامپور، ۱۹۹۷م.
۹. خیام پور، عبدالرسول؛ فرهنگ سخنوران، انتشارات طلائی، تهران، ۱۳۶۸ش.
۱۰. سامی، شمس الدین؛ قاموس الاعلام، استانبول، ۱۳۱۶-۱۳۰۶ق.
۱۱. نوشاهی، عارف؛ کتابشناسی آثار فارسی چاپ شده در شبه قاره (هند، پاکستان، بنگلادش)، از ۱۱۹۵ق تا ۱۴۲۸ق/۱۷۸۱م تا ۲۰۰۷م، ۴ مجلد، مرکز پژوهش میراث مکتوب، تهران ۲۰۱۲م.
۱۲. مجله معیار، بخش اردو، دانشگاه بین المللی اسلامی، اسلام آباد، جلد ۱، شماره ۱، ژانویه - ژوئن ۲۰۰۹م، صص ۹۱-۵۵.
۱۳. فتوحی، محمود؛ نقد ادبی در سبک هندی، انتشارات سخن، تهران، ۱۳۸۵ش.
14. Storey, C. A, Persian Literature: A Bio-Bibliographical Survey, London, 1927.
15. Hadi, Nabi, Dictionary of Indo-Persian Literature, New Delhi, 1995.
16. Yusuf Kokan, Mohammad, Arabic and Persian Literature in Carnatic (1710-1960), Umri, Madras, 1974.

از وسم قطره کی است که در حویدم
کمنم ما
اما چو واریم همان تلمیم ما
کچولاریم هم هم کیم ما
از وسم قطره کی است که در حویدم
کمنم ما
اما چو واریم همان تلمیم ما
کچولاریم هم هم کیم ما

عابدی